

JE LI DOKAZANO RANOSREDNJOVJEKOVNO PORIJEKLO PRVOTNE ROTUNDE SV. DONATA?

UDK 930.2 (497.5) "653"

Izvorni znanstveni članak

Starokršćanska i srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper

Early Christian and Medieval archaeology

Primitljeno:

Received: 1996.01.09.

Mirja Jarak
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta
I.Lučića 3

Polazeći od ključnog nalaza ukrašenih drvenih greda koje predstavljaju terminus post quem za izgradnju galerije Sv. Donata u Zadru, u radu se postavlja nekoliko pitanja u vezi nastanka prvotne rotunde. Na temelju radova P. Vežića, može se smatrati dokazanim da su ukrašene drvene grede izrađene upravo za zadarsku crkvu Sv. Donata. Postavlja se pitanje da li one nužno datiraju 1. fazu u izgradnji rotunde ili su mogle biti izrađene naknadno, pri pretpostavljenoj obnovi rotunde u 2. pol. VIII. stoljeća.

Nakon opsežnih istraživačkih i konzervatorskih radova koji su na zadarskoj crkvi Sv. Donata vođeni u novije vrijeme i čiji su rezultati uglavnom objavljeni u nizu članaka P. Vežića, u našoj znanstvenoj literaturi općenito se prihvaća ranosrednjovjekovno porijeklo Sv. Donata. Štoviše, srednjovjekovno porijeklo prvotne rotunde smatra se dokazanim (Marasović 1994: 60). Uvjerenje o ranosrednjovjekovnom razdoblju kao vremenu nastanka 1. faze u izgradnji crkve, temelji se, naime, na sasvim egzaktnim, opipljivim nalazima, a ne na pukim domišljanjima vezanim uz oblik i raščlambu prostora. Treba napomenuti da se i ranije, prije otkrića drvenih greda, većina istraživača priklanjala tezi o ranosrednjovjekovnom porijeklu crkve Sv. Donata (Vežić 1985: 4). Istaknuti predstavnici teze o kasnoantičkom porijeklu građevine, znatno malobrojniji, su B. Bersa, Č. M. Iveković i M. Suić (Bersa 1922; Iveković 1937; Suić 1981: 335-336). Od navedenih autora M. Suić je iznio tezu o kasnoantičkom postanku 1. faze u izgradnji crkve te predromaničkom porijeklu 2. faze crkve Sv. Donata (Suić 1981: 335-336). Čini nam se da Suićevo mišljenje ne mora nužno proturječiti novijim materijalnim nalazima po kojima se i 1. faza u izgradnji crkve datira u predromanički period. Ukoliko se može ponuditi uvjerljivo objašnjenje za naknadno postavljanje ukrašenih greda na krov građevine, onda datacija greda s predromaničkim ukrasima ne mora ujedno biti i datacija prvotne rotunde na kojoj su se grede nalazile ili su se barem trebale naći. Naravno, takvu mogućnost naknadnog postavljanja

krovnih rogova pri obnovi krovništva crkve, trebaju potvrditi mjerodavni stručnjaci (u prvome redu ljudi koji se bave konkretnim istraživanjima i konzervacijom arhitektonskih spomenika). Ako ideja o naknadnoj izradi krovnih rogova za jedan stariji objekat, s motrišta arhitektonskih zakonitosti samoga objekta ne bi bila prihvatljiva, time bi teza o ranosrednjovjekovnom porijeklu prvotne rotunde samo bila dodatno učvršćena. Cilj ovoga članka nije jednostrano pobijanje teze o ranosrednjovjekovnom porijeklu prvotne rotunde Sv. Donata, nego njezino propitivanje navođenjem suprotnih argumenata. Ukoliko se pokaže da argumenti protiv ranosrednjovjekovnog porijekla Sv. Donata imaju svoj smisao i unatoč novijim materijalnim nalazima, pitanje porijekla crkve bit će i dalje otvoreno. Osim toga, zbog ogromnog značenja Sv. Donata u kontekstu naše predromanike, opravdano je iznijeti sva zapažanja, pa bile to i puke nedoumice koje su se sasvim spontano javile pri čitanju novijih radova o toj crkvi.

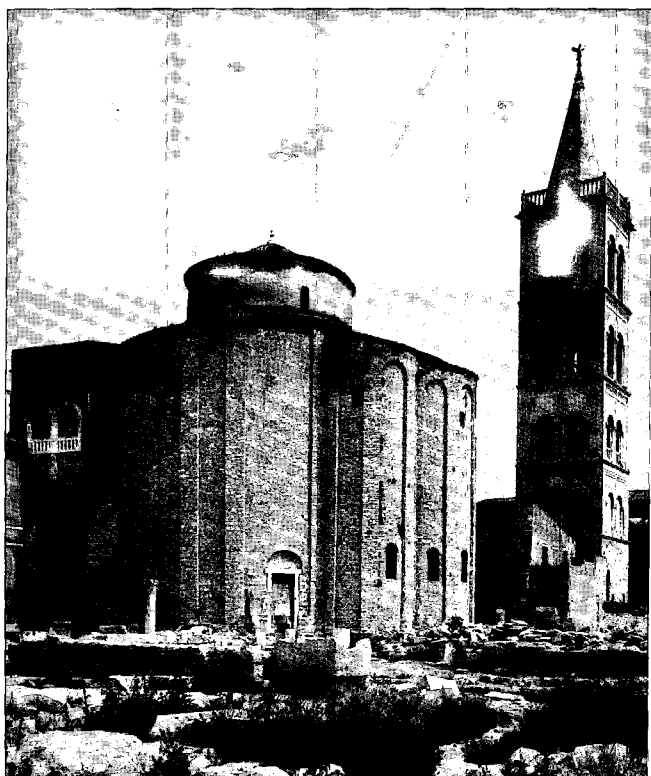
Najkompletniji prikaz arhitektonske slojevitosti crkve te novijih istraživanja i nalaza dao je P. Vežić u maloj monografiji o Sv. Donatu što je izašla u okviru Male biblioteke Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske. Iz tog dobrog i korisnog teksta, u kojem je autor na temelju rezultata istraživanja iznio i tezu o dvjema fazama u izgradnji crkve, izdvajamo sljedeće, međusobno povezane, probleme: problem nepostojanja ležišta za tzv. grede-zatege i pitanje razloga izmjene prvotne koncepcije u građenju crkve. Osam kamenih

greda-zatega pripadalo je konstrukciji prvotne rotunde. Ležišta za ove grede otkrivena su samo na unutrašnjem plaštu perimetralnog zida crkve, u kamenom vijencu koji teče uzduž opsega ovog plašta. Nasuprotna ležišta za svaku pojedinu gredu, koja su se morala nalaziti iznad unutrašnjeg prstena od 8 stupova, nisu otkrivena (Vežić 1985: 9). Kako objasniti ovu nedovršenost kamenih greda-zatega prvotne rotunde? P. Vežić je na navedenom mjestu zaključio da su grede ostale nedovršene zbog nagle izmjene u koncepciji izgradnje. Ako se i naglo promijenio plan gradnje, kako misli Vežić, teško je objasniti ostavljanje nedovršenog sistema zatega, jer bi zatega i u novoj konstrukciji doprinosile statičkoj stabilnosti građevine. Ako su graditelji prvotne rotunde već bili izradili i krovne rogove, teško je objasniti zašto su ostavili nedovršenim sistem zatega. Na ovom mjestu možemo samo, bez pravog poznavanja načina izvedbe, pretpostaviti da je nepostojanje ležišta za grede-zatega iznad unutrašnjeg prstena u vezi s izmjenom izvornog prstena od 8 stupova. Što se tiče razloga izmjene koncepcije gradnje, P. Vežić spominje lom i nedovoljnu stabilnost izvorne rotunde (Vežić 1985: 14). Međutim, pretpostavljeni lom i nagib rotunde ne dovodi u vezu s potresom iz 2. pol. VIII. st., koji inače u radu spominje i smatra prilično razornim (Vežić 1985: 11). U najnovijem radu koji je dobrim dijelom posvetio crkvi Sv. Donata, P. Vežić dvije koncepcije u izgradnji grede vezuje uz dva kulturna kruga (Vežić 1995: 155-156) - franački u 2. pol. VIII. st. i bizantski u 1. pol. IX. st. Time bi se izgradnja crkve do konačnog dovršenja u formi kompleksne rotunde s galerijom znatno odužila. Da li je moguće pomiriti tezu o naglom napuštanju jednog plana gradnje i nastavljanju po drugom s tezom o različitim stranim utjecajima koji se čak stavljaju u vremenski i ne tako uzak okvir? I kako se s tezom o izgradnji pod stranim utjecajem slaže izrazito utilitarni karakter kompleksa Sv. Donata iz njegove 2. faze? Nepravilne masivne prigradnje u koje je tijekom 2. faze izgradnje utopljena pravilna rotunda jasno predstavljaju odgovor na izraženu nestabilnost prvotne crkve. Čini nam se da je za razumijevanje nastanka kompleksne strukture Sv. Donata bitno ostajanje pri tezi o nagloj promjeni plana do koje je došlo uslijed neke konkretne iznenadne situacije. Promjena bi, dakle, bila uvjetovana lokalnim prilikama. Pri tome se sličnosti s građevinama određenog kulturnog kruga mogu zabilježiti i navoditi kao dokaz uzajamnih veza i utjecaja, ali ne mogu se uzimati kao objašnjenje samih promjena, u našem slučaju kao objašnjenje za promjenu strukture Sv. Donata. Čini nam se, po svemu, da se teza o nagloj promjeni plana ne može pomiriti s tezom o značenju stranih utjecaja. Budući da je u slučaju Sv. Donata praktična funkcija prigradnja bjelodana, kako zatim promjene u strukturi možemo dovesti u vezu s jednim konkretnim događajem, potresom iz 2. pol. VIII. st., te kako u taj kontekst možemo argumentirano smjestiti izradu krovnih rogova s predromaničkim ukrasima, u sljedećoj interpretaciji zanemareno je značenje stranih utjecaja u nastanku kompleksnog zdanja Sv. Donata.

Drvene grede s predromaničkim ukrasima nađene su zajedno s većim brojem neukrašenih greda u sekundarnom položaju, ispod poda galerije koja je

nastala u 2. fazi izgradnje crkve. Kako su grede duboko ugrađene u zide odnosno leže ispod podnožja pilona i baza stupova, cijela konstrukcija koja se uzdiže iznad greda morala je nastati nakon postavljanja greda na mjesto na kojemu su zatečene (Vežić 1985: 9). Kako se grede same po sebi mogu dosta precizno datirati dobiven je pouzdan datum prije kojega nije mogla nastati gornja konstrukcija crkve Sv. Donata (kao što je poznato rezultati egzaktnih mjerenja starosti drvenih greda ne proturječe rezultatima stilske analize ukrasa rovašenih primjeraka - usp. Srdoč-Sliepčević-Obelić 1973-74; Petricioli 1971-72.). Polazeći od mjerenja starosti greda metodom radioaktivnog ugljika možemo uzeti sredinu 8. st. ili koju godinu kasnije, kao vrijeme izrade greda (Srdoč-Sliepčević-Obelić 1973-74.). Riječ je, naime, o vrlo kvalitetnom drvetu, o hrastovini, koja je nakon procesa sušenja još određeno vrijeme mogla ležati neobrađena, kao građevinski materijal. Tako bi došli do 2. pol. VIII. st. kao vremena izrade drvenih greda što se gotovo slaže s Petriciolijevom datacijom na temelju stilske analize rovašenih ornamenata (Petricioli 1971-72: 50). Grede su, kako je dokazano, sekundarno upotrebljene na mjestu nalaza, a izvorno su izrađene kao krovni rogovi za neku građevinu. Budući da grede po svojim dimenzijama odgovaraju dužini krova iznad prstenastog hodnika prvotne rotunde Sv. Donata, one su sasvim sigurno izrađene kao krovni rogovi prvotne jednostavne rotunde Sv. Donata (Vežić 1985: 12). Ovdje bismo željeli upozoriti na mogućnost da grede nisu rađene istovremeno s gradnjom 1. faze Sv. Donata nego da su izrađene znatno kasnije, nakon što je rotunda već puna dva stoljeća stajala na svome mjestu u sklopu episkopalnog kompleksa. Krovne konstrukcije zahtijevaju česte popravke i restauracije a u slučaju neke nepredviđene katastrofe - potresa - vjerojatno bi bila poduzeta znatnija izmjena krovne konstrukcije. Potres koji se spominje 766. godine (Vežić 1985: 11) mogao je prouzročiti velike štete na prvotnoj rotundi pa se odmah nakon oštećenja prišlo popravcima i obnovi rotunde. Tada je izvršena zamjena unutrašnjeg prstena pri čemu su postavljeni masivni zidani piloni. Pri toj obnovi mogle su biti izrađene i drvene grede u funkciji krovnih rogova. Međutim, već tokom radova na crkvi rodila se ideja o sveobuhvatnijoj, kompletnijoj obnovi, o izgradnji čitavog niza prigradnji i podizanju galerije nad prstenastim pojasom prvotne rotunde. Takva se ideja mogla roditi u želji da se rotunda bolje učvrsti i zaštititi od budućih potresa. Kako je, dakle, iz sasvim praktičnih razloga došlo do promjene plana, već izrađeni krovni rogovi nisu postavljeni na svoja mjesta nego su se našli u sekundarnom položaju, ispod poda galerije. Neki kameni fragmenti koji su izrađeni na početku procesa restauracije također su se našli u sekundarnom položaju, tako primjerice kamena greda koja ima identičan ukras kao drvene grede a koja je naknadno uzidana pri vrhu jednog pilona u prizemlju crkve (Vežić 1985: 9). Pri ovakvoj rekonstrukciji događaja dobivamo odgovarajuće vrijeme za izradu drvenih greda - 2. pol. VIII. st. - a također i dostatno objašnjenje promjene plana građevine i ugradnje greda kao potporna novoj konstrukciji.

Do vremena biskupa Donata kompleksna struktura crkve već je mogla biti potpuno dovršena. Kasnija posveta crkve sv. Donatu može se objasniti nizom razloga (Donat je možda posvetio tek dovršenu crkvu; dugogodišnje korištenje rotunde kao biskupske kapele dovelo je do čvrste povezanosti između biskupa i crkve u svijesti ljudi) pri čemu nije nužno pretpostaviti da je biskup Donat bio graditelj crkve. Premda se u ovakvom viđenju događaja izgradnja 2. faze crkve Sv. Donata stavlja u vrijeme nesumnjivog uspona Zadra koji će se uskoro i u izvorima pojaviti kao nova dalmatinska metropola (Klaić-Petricioli 1976: 62-74; Ferluga 1957: 57-67), izgradnja se ne vezuje uz povijesne osobe ili presudne utjecaje stranih sredina. Umjesto toga, dovršenje u mnogo čemu jedinstvenog sklopa, postavljeno je u vrijeme koje neposredno prethodi događajima poznatim iz izvora, a razlozi gradnje pronađeni su u jednostavnim zbivanjima unutar samoga grada.

Sl. 1. Crkva Sv. Donata: pogled s juga.
Fig. 1. St. Donatus' church: view from the south.

Ako su i drveni i kameni nalazi s predromaničkim karakteristikama bili izrađeni nakon potresa 766. g. za mnogo stariju građevinu, onda se, nudeći ovakav slijed događaja, vraćamo na gotovo potpuno odbačenu tezu o kasnoantičkom, starokršćanskom porijeklu prvotne rotunde. Prijelaz nego što u prilog toj odbačenoj tezi iznesemo nekoliko zapažanja vezanih uz samu crkvu Sv. Donata i uz njezino mjesto u gradu, vraćamo se još jedamput drvenim gredama čiji je nalaz umnogome ključan za razumijevanje složene strukture crkve. Zahvaljujući ljubaznosti i susretljivosti kolege Aleksandra Durmana iz Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta koji nam je dao još neobjavljene podatke dendrokronoloških mjerenja devet greda

(rogova) iz crkve Sv. Donata, koje su još 1986. godine izmjerene u dendrokronološkom laboratoriju na Sveučilištu Cornell, SAD, kojeg vodi prof. Peter I. Kuniholm, u prilici smo navesti najnovije rezultate mjerenja starosti tih greda. Naime, tek su se u 1995. godini analize drveta (hrast) iz crkve Sv. Donata uklopile na širi dendrokronološki stup, vezan uz hrastovo drvo istočnog Sredozemlja. Analiza je dala 866. g. kao vrijeme obaranja drveta od kojega su bile načinjene drvene grede. Rezultat je bitno drugačiji od onoga koji je dala analiza radioaktivnog ugljika i zato zbunjujući. Dok se je rezultat mjerenja radioaktivnog ugljika mogao uskladiti s rezultatima stilske analize ornamenata te s vremenom biskupa Donata uz kojega se crkva tradicionalno vezivala, ovaj novi, znatno kasniji datum, ne slaže se s dosadašnjim analizama i datacijama građevine. Kako je riječ o dvjema različitim metodama određivanja starosti, koje kao laici smatramo jednakovrijednima, prepuštamo daljim istraživanjima i eventualnom usklađivanju rezultata konačni sud o starosti drvenih greda iz crkve Sv. Donata. U ovom smo radu interpretaciju zasnovali na starijem rezultatu jer nam novi nije ni bio poznat u početku pisanja članka. Saznavši za novi rezultat, čini nam se da se iznesena interpretacija odnosa dviju faza gradnje može uskladiti i s tim novim rezultatom. Kako smo u interpretaciji odvojili 1. fazu gradnje rotunde od izradbe krovnih rogova, drvene grede i dalje datiraju samo 2. fazu u izgradnji crkve. Novi rezultat mjerenja pomicao bi, prema našoj interpretaciji, samo 2. fazu u izgradnji crkve. Pa čak i tada, ako bi se 2. faza morala staviti u kraj IX. odnosno početak X. st., mogli bismo navesti identičan razlog i izrade novih krovnih rogova za staru rotundu i izmjene plana obnove, pri čemu je jednostavna rotunda dobila znatno kompleksniju formu. Naime, i početkom X. st., 904. g. Zadar je zadesio jedan potres (Vežić 1985: 11). Nasuprot tome, ako se novi rezultati mjerenja pokažu pouzdanijima od starih, uobičajene interpretacije o dvije međusobno usko povezane faze u izgradnji crkve Sv. Donata, bit će teže uskladiti s novim datumom. Budući da se u tim interpretacijama izrada krovnih rogova veže uz gradnju prvotne rotunde, prema novom rezultatu mjerenja starosti greda, u vrijeme biskupa Donata još ne bi bilo ni traga od glasovite rotunde. Također bi otpale komparativne analize i vezivanje oblika uz određeni utjecajni krug. Prema tome, imajući u vidu nove rezultate mjerenja, koji će tek nakon cjelovite objave praćene potrebnim znanstvenim aparatom, vjerojatno potaknuti dalja istraživanja i rasprave oko vremena nastanka Sv. Donata, a i na temelju vlastitog shvaćanja o odvojenosti dviju različitih faza u izgradnji crkve Sv. Donata, možemo zaključiti da je problem točnog vremena nastanka crkve Sv. Donata još uvijek otvoren.

Vraćajući se na pretpostavljeno kasnoantičko porijeklo prvotne rotunde izdvajamo slijedeće momente. Kao prvo, važno je promotriti odnos prvotne rotunde spram drugih starokršćanskih crkava u gradu. O zadarskim starokršćanskim objektima pisalo je nekoliko autora, a vjerojatno se najviše tom temom bavio P. Vežić. I P. Vežić i drugi autori datiraju zadarske starokršćanske crkve radije u horizont 4. i 5. nego u

horizont 6. stoljeća (Vežić 1986: 177; Petricioli - Vežić 1975: 104; Vežić 1988: 168; Vežić 1991: 21; Vežić 1993: 48). Datacije se baziraju na različitim zapažanjima, a ovdje nam se čini bitnim istaknuti jednu karakterističnu odrednicu zadarske starokršćanske arhitekture. Riječ je o pojavi regionalnog tipa starokršćanske bazilike što se javlja u Zadru i njegovoj okolici. Ovoj je pojavi u citiranoj literaturi pridana odgovarajuća pažnja i dostatno je istaknuta. Zanimljivo je da se zadarske bazilike s istim tipskim karakteristikama, koje se u istim odnosima ne javljaju u drugim područjima starokršćanskog svijeta, javljaju kao prevladavajući tip zadarske starokršćanske arhitekture. U tome leži mogućnost datiranja tih građevina u jedan uži vremenski period, u ovom slučaju u raniji starokršćanski horizont 4. i 5. st. Kod građevina koje ne pripadaju tipu zadarske bazilike primjetno je veće kolebanje autora u datiranju (Petricioli-Vučenović 1970: 184), dok se samo u slučaju naslućivanja tipskih karakteristika zadarske bazilike može pretpostaviti i podudarnost u vremenu javljanja (Vežić 1975: 139). U postojanju tzv. zadarske bazilike prepoznajemo uobičajenu pojavu starokršćanske arhitekture koju karakterizira izraziti regionalni razvoj tj. brojni arhitektonski tipovi koji su prostorno i vremenski ograničeni (Krautheimer 1986: *passim*; Deichmann 1983: 236-288). Pri pretpostavljenom razvoju zadarskog regionalnog tipa tokom 5. st. s mogućnošću i ranijeg javljanja, horizont 6. st. uz koji se uvjetno mogu ali i ne moraju vezati neki objekti, ostaje bez tragova intenzivnije graditeljske djelatnosti. To je začudan zaključak s obzirom na brojnost starokršćanskih objekata na našoj obali i u drugim dijelovima Carstva u 6. st., vremenu krajnjeg razvoja starokršćanske arhitekture. Zato bi se, s obzirom na značenje Zadra, izgradnja jednostavne rotunde u sklopu starijeg biskupskog kompleksa, dobro uklapala u opće karakteristike vremena.

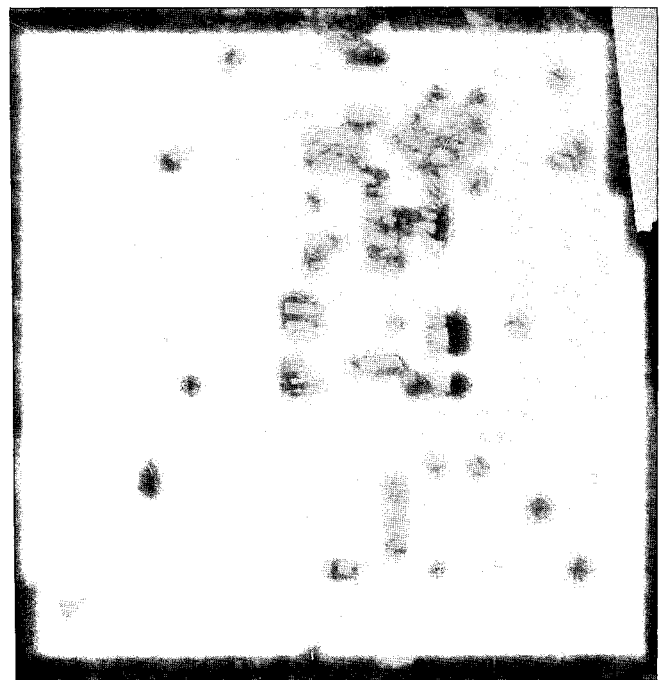

Sl. 2. Crkva Sv. Donata: detalj temelja.
Fig. 2. St. Donatus' church: detail of the foundations.

Datiranjem zadarskih starokršćanskih crkava u horizont 4. i 5. st. mogla bi se objasniti razlika u nivou između Sv. Donata i starijih građevina na nekadašnjem forumu. Sv. Donat smjestio se na većoj visini u odnosu na forum tj. na debljem kulturnom sloju nego što je zabilježen kod obližnjih starokršćanskih objekata (Vežić 1985: 10). Ako prihvatimo razliku od barem jednog stoljeća u izgradnji, visinska razlika ne mora biti argument protiv kasnoantičkog porijekla jednostavne rotunde. Već je prof. Suić, i prije novijih datiranja starokršćanskih objekata u 4. i 5. st., kao odličan poznavalac stratigrafskih odnosa u antičkom Zadru, unatoč visinskim razlikama datirao 1. fazu izgradnje Sv. Donata u 6. st. (Suić 1981: 324-343). Istim razlozima nešto kasnijeg vremena gradnje može se objasniti upotreba spolija u temeljima Sv. Donata. Upotreba antičkih ulomaka u izgradnji novih objekata, osobito gradskih bedema, započinje vrlo intenzivno već u kasnoj antici o čemu svjedoče brojni primjeri (Greenhalgh 1989: 41-51), a sigurno su i lokalne prilike uvjetovale takvu praksu.

Jedan od bitnih argumenata protiv kasnoantičkog porijekla Sv. Donata odnosi se na tehniku gradnje. Ovdje je zanimljivo spomenuti da je starokršćanska krstionica u Zadru, prema Ivekovićevu opisu i fotografijama tada još sačuvanog objekta, bila sagrađena sličnom tehnikom kao i Sv. Donat (Iveković 1937.). Iako je kamenje krstionice bilo prilično pravilno uslojeno riječ je o neobrađenom kamenju što govori o napuštanju antičke tehnike zidanja. U svom članku o zadarskoj krstionici P. Vežić ne dotiče pitanje tehnike gradnje krstionice (Vežić 1991.).

Jedan zanimljivi detalj na crkvi Sv. Donata također se može povezati uz kasnoantičku tradiciju. Riječ je o tzv. gljivastim otvorima (vratima i prozorima) o kojima

Sl. 3. Crkva Sv. Donata: detalj vanjštine s karakterističnim otvorima.
Fig. 2. St. Donatus' church: detail of the surface with characteristic openings.

je u našoj literaturi pisao Z. Gunjača a koji se u pravilu susreću na starokršćanskim crkvama i kasnoantičkim profanim građevinama, dok su u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi rijetkost (Gunjača 1984: 256-258).

Pored spolija u temeljima, u Sv. Donatu nalazimo ugrađene neke starokršćanske ulomke koji bi, prema svojim motivima, mogli pripadati ranom kršćanskom horizontu, pa su mogli biti ugrađeni u crkvu 6. st. (Vežić 1985: 10). Kako se kod opisa ovih ulomaka ne citira odgovarajuća literatura, fragmenti su vjerojatno još neobjavljeni. U članku o jaderskoj i salonitanskoj starokršćanskoj plastici, B. Migotti ih ne spominje (Migotti 1991.).

Na kraju ovog kratkog osvrtu u kojem su samo dotaknuta neka otvorena pitanja, spomenimo i zapažanja u vezi izvornog titulara crkve. Konstantin Porfirogenet kao glavni izvor za posvetu crkve sv. Trojstvu, služio se, po M. Suiću, nekim izvorom koji ne može biti

stariji od vremena prijenosa relikvija sv. Anastazije u Zadar. Konstantin Porfirogenet, naime, ništa ne govori o ranijoj posveti katedrale sv. Petru (Suić 1980-81: 8-9). Iz ovoga bi se možda moglo zaključiti da je i crkva Sv. Trojstva imala neki drugi, raniji naziv. Ostaje, međutim, i mogućnost rane izvorne posvete Trojstvu. U novijim interpretacijama izvornog izgleda apsidalnih mozaika nekih italjskih crkava spominje se dominantni motiv Trojstva (likovni prikaz triju božanskih osoba) što bi, zbog uske veze apsidalnog prikaza i posvete crkve, govorilo i o posveti tih crkava sv. Trojstvu (Schlatter 1992.). Sv. Trojstvo bilo bi, prema tome, prisutno ne samo u teološkim rasprama kasne antike nego i u likovnoj umjetnosti čak ranijeg starokršćanskog horizonta (navedeni apsidalni mozaici datiraju se u prve godine 5. st.). U ovom kontekstu bilo bi zanimljivo istražiti moguću ranu pojavu kulta Trojstva u Zadru u vezi s povijesnim prilikama i teološkim shvaćanjima prve polovice 6. stoljeća.

POPIS KRATICA

Godišnjak ZSKH - Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb.

Izdanja HAD-a - Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.

Mala biblioteka GZSKH

- Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb.

Rad JAZU - Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Radovi Zavoda JAZU u Zadru

- Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Zadar.

VigChrist - Vigiliae Christianae, Leiden.

POPIS LITERATURE

Bersa 1922

B. Bersa, Ricerche sulle origini della chiesa di San Donato in Zara, *Rivista Dalmatica* VI, 3, Zadar 1922, 45-57.

Deichmann 1983

F. W. Deichmann, *Einführung in die christliche Archäologie*, Darmstadt 1983.

Ferluga 1957

J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957.

Greenhalgh 1989

M. Greenhalgh, *The Survival of Roman Antiquities in the Middle Ages*, London 1989.

Gunjača 1984

Z. Gunjača, O pojavi elemenata kasnoantičke graditeljske tradicije na nekim ranosrednjovjekovnim sakralnim objektima, *Izdanja HAD-a*, sv. 8, Split 1984, 253-263.

Iveković 1937

Č. M. Iveković, Krstionica kod Stolne crkve sv. Stošije u Zadru i vrijeme građenja njezina i crkve sv. Donata, *Rad JAZU* 258, 1937, 1-14.

Klaić-Petricioli 1976

N. Klaić-I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar 1976.

Krautheimer 1986

R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Penguin Books 1986.

Marasović 1994

T. Marasović, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split 1994.

Migotti 1991

B. Migotti, Dekorativna ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja. Temeljne osobine i međusobne razlike, *Diadora* 13, 1991, 291-312.

Petricioli 1971-72

I. Petricioli, Grede s preromaničkim ukrasom iz crkve Sv. Donata u Zadru, *Peristil* 14-15, 1971-72, 47-54.

Petricioli-Vežić 1975

I. Petricioli-P. Vežić, Izvještaj o istraživanju i konzervaciji ostataka bazilike sv. Tome u Zadru, *Godišnjak ZSKH* 1, 1975, 101-110.

Petricioli-Vučenović 1970

I. Petricioli-S. Vučenović, Crkve sv. Andrija i sv. Petar Stari u Zadru, *Diadora* 5, 1970, 177-202.

Schlatter 1992

F. W. Schlatter, Interpreting the Mosaic of Santa Pudenziana, *VigChrist* 46, 1992, 276-295.

Srdoč-Sliepčević-Obelić 1973-74

D. Srdoč-A. Sliepčević-B. Obelić, Mjerenje starosti drvene građe iz crkve sv. Donata u Zadru metodom radioaktivnog ugljika, *Peristil* 16-17, 1973-74, 17-20.

Suić 1981

M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.

- Suić 1980-81 M. Suić, Zadar u "De administrando Imperio" Konstantina Porfirogeneta, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, 27-28, 1980-81, 5-29.
- Vežić 1975 P. Vežić, Crkva svete Marije Velike u Zadru, Diadora 8, 1975, 119-140.
- Vežić 1985 P. Vežić, Crkva Sv. Trojstva (Sv. Donata) u Zadru, Mala biblioteka GZSKH, Zagreb 1985.
- Vežić 1986 P. Vežić, Starokršćanska arhitektura u Zadru i na zadarskom području, Godišnjak ZSKH 12, 1986, 161-177.
- Vežić 1988 P. Vežić, Starokršćanski sloj katedrale u Zadru, Diadora 10, 1988, 165-183.
- Vežić 1991 P. Vežić, Krstionica u Zadru, Peristil 34, 1991, 13-23.
- Vežić 1993 P. Vežić, Zadar na pragu kršćanstva, Diadora 15, 1993, 29-54.
- Vežić 1995 P. Vežić, The early-medieval phase of the episcopal complex in Zadar, *Hortus Artium Medievalium* 1, 1995, 150-161.

SUMMARY

HAS THE MEDIEVAL ORIGIN OF THE ORIGINAL ST DONATUS' ROTUNDA BEEN PROVED?

In the latest literature the hypothesis about the late Roman, early Christian origin of the well-known Zadar church of St Donatus has been abandoned. The majority of researchers have believed in the early medieval origin of the church. The crucial were the findings of the wooden beams with the pre-Romanesque decorations, which were found below the St Donatus' gallery. Since the beams were found in the secondary position (and they were originally planned for the roof of the first simple rotunda of St Donatus) they prove that there were two phases in the construction of St Donatus. It was substantially proved in the literature. Contrary to the usual interpretation about the close connection of those 2 phases in construction (both belonging to the early Middle Ages), we can assume that they were entirely separate - the 1st phase would be dated at late Roman and the 2nd at early medieval period.

The hypothesis about the longer period between the two phases in the construction of St Donatus' church, seems more acceptable than the rather far-fetched idea of the sudden replacement of one idea with another, which would coincide with the initial presence of Frankish and then Byzantine influences in Zadar. Taking into account the crucial finding of the wooden beams with the pre-Romanesque ornaments, we would like to draw the attention to the possibility that the beams were not made at the same time when the 1st phase of St Donatus' church was constructed, but were produced considerably later, after the rotunda was standing for 2 centuries in its place within the episcopal complex. Roofs demand repeated repairs and restorations and in case of an unexpected disaster - earthquake - a considerable replacement of the roof parts would be undertaken. The earthquake mentioned in 766 might have caused a considerable damage to the initial rotunda, so the building and the roof were repaired and restored immediately after the damage. The replacement of the inner ring was undertaken at that time and the massive piers were erected. At that time the wooden beams could have been made for the roof. However, during the works on the church there came the idea of the entire reconstruction, of the construction of a number of annexes and the erection of the gallery above the ring-like belt of the initial

rotunda. Such an idea could have been born in the wish to make the rotunda firmer and protect it from the future earthquakes. The plan being changed for practical reasons, the already made roof beams were not put into their places but they were put in the secondary position, below the gallery floor. If the construction of the 2nd phase of St Donatus' church is seen in this light it is not connected to the historical persons or foreign influences. Instead, the local events might have been emphasized when the unique complex rotunda was finalized.

Although we have suggested the dating of the 2nd phase of St Donatus at the 2nd part of the 8th century (on the grounds of the analysis of the style of the pre-Romanesque ornaments on the beams and the results of the radiocarbon dating) the dating has to remain open because the latest estimates of the age of the beams have moved their origin for one century. According to the information of Dr A. Durman from the Archaeology Department at Faculty of Philosophy, dendrochronology measurements of the beams from the St Donatus undertaken at the dendro laboratory at Cornell University resulted with the year 866 as the year when the trees were cut. This latest result has not been published yet, and its publishing, accompanied with the adequate scientific apparatus, will encourage further research and possible adjustment of the results of the two exact methods of measurement.

We have to emphasize that the suggested interpretation of the relation of the two phases in the construction of St Donatus' church can be adjusted to the latest results of the age measurement of the beams. The new result could move, according to our interpretation, only the 2nd phase of the construction of the church. If the 2nd phase could be put at the end of the 9th or the beginning of the 10th century, we could state the same reasons for the production of the new roof beams for the old rotunda and the changes of the reconstruction plans. Namely, at the beginning of the 10th century, the earthquake happened to be in Zadar. On the contrary, if the new results prove as more reliable than the previous ones, the interpretation about the two closely connected phases in the construction of St

Donatus' church will be harder to adjust to the new date. Since in this interpretation the production of the roof beams is connected to the construction of the initial rotunda, according to the new results of the age measurements, at the time of Bishop Donatus there was no trace of the well known rotunda. The new results would also refute the theory about the connection of the

shape of the church with the certain influential circles. Having in view the new results of the age measurement of the beams, and on the grounds of our personal understanding about the separation of the two phases in the construction of St Donatus' church, we can conclude that the problem of the exact time of the construction of the church is still open to speculation.

Translation: Vida Kostrenčić-Lukić

